

AZ INTENZITÁS VISSZAHÓDÍTÁSA

Szilágyi Júlia: *Versenymű égő zongorára*
Mentor, Marosvásárhely, 2002. 470 oldal, á. n.

Szinte hihetetlen: Szilágyi Júlia alig negyedik kötete ez a vaskos könyv, amely a több mint négy évtizedes munkásság idő- és szemléletbeli keresztmetszetét próbálja nyújtani. Nevezük így – ahogy legszívesebben talán ő is nevezné –: *esszéírói* munkásság. Életrajzi adatai alapján Szilágyi Júlia a Szilágyi Domokos, Bodor Adám, Lászlóffy Aladár, Hervay Gizella korosztályának kritikusaként válhatott volna. Hosszú távon azzá is vált, csak másként: úgy, hogy előbb másfelé indulva visszaérkezett hozzájuk, anélkül persze, hogy lehorgonyzott volna életműveiknél. Így azok a szövegek, amelyek a gyűjteményes kötetben a kortársakról szólnak, már nem kritikák, hanem esszék – olykor esszétanulmányok.

Első kritikáit, recenzióit Szilágyi Júlia soha nem gyűjtötte kötetbe. 1968-as első könyve egy Jonathan Swift-ről szóló kismonográfia (JONATHAN SWIFT ÉS A HUSZADIK SZÁZAD. Ifjúsági Könyvkiadó, Bukarest, 1968) – irodalomtörténeti munka. Nem meglepő tehát, hogy 1970 táján elsősorban világirodalmi tárgyú írásai alapján illeszthető be az aktuális irodalmi körképbe: „*Szilágyi Júliát elsősorban a modern világirodalom jelenségei foglalkoztatják (bár első könyvét Swift-ről írta), a XX. századi franciák jó ismerője. Vítázó hevű cikkeiben állt ki nemzedékűtársai költészetéért*” – áll a ROMÁNIAI MAGYAR IRODALOM 1944–1970 című kötetben. A budapesti Akadémiai Kiadónál megjelent változatban (A MAGYAR IRODALOM TÖRTÉNETE 1945–1975, IV.) a jellemzésnek már csupán az első két félmondata olvasható a Swift-utalással bezárólag. Talán épp a megközelítésmód viszonylagos társtalansága miatt. Ebben az életműben tehát – s ez az új gyűjteményes kötet szerkezetéből is kiolvasható – a lehető legtermészetesebb egymásmellettiségben olvashatók a magyar, francia, angol, orosz, olasz irodalmi művekből kiinduló gondolatmenetek.

Egy Selyem Zsuzsával folytatott (nyilvános) levélváltásban Szilágyi Júlia arról a döntéséről beszél, hogy miért nem ír többé kritikát – vagy,

másképpen felvetve a problémát, miért nem nevezhető kritikának az, amit ír: „*nem határoztam el, hogy márpedig én nem írok többé kritikát. Más történt. Észrevettem, hogy amit – egyre ritkábban, egyre több aggállal, kétellyel viaskodva – egy-egy könyvről vagy többről, egy íróról, életműről írok – mind ritkábban tiszta kritika (mi is az? és milyen?), és mindinkább személyes, olykor egyenesen vallomások kitérőkkel valamerre kanyargó folyamat: szövegek, emlékek, barátságok, szorongások összeöltögetése valamivé, aminek sem elejét, sem végét nem tudom. Menthetetlenül összekeveredett élet és irodalom. Ez lenne az esszé? Ezt sem tudom. Annyi bizonyos, hogy most már nem tudom elválasztani a szigorúan vett szakmai feladatot a szubjektíven értelmezett, átértelmezett privát szférától*”. (LEVÉLVÁLTÁS. *Látó*, 1998. 8–9. 182.) Ezek a mondatok természetesen nem azt jelentik, hogy Szilágyi Júlia nem írt, nem írhatott frissen megjelent kötetekről. (A kötet címadó írása például a második Bodor Ádám-regényről, Az ÉRSEK LÁTOGATÁSÁ-ról szól, rögtön mellette pedig egy 2000-ben íródott szöveg olvasható Esterházy HARMONIA CAELESTIS-éről.) Még azt sem jelentik, hogy a Szilágyi Júlia-írások léptenyomon valamiféle személyes és személyeskedő ízt hordoznának. A személyesség ezekben a szövegekben nem a kitarulkozásé, sokkal inkább a mélyen érintettséget jelenti – az olvasmány által kiprovokált kérdések, problémák tudatos vállalását.

Visszamenőleg, az ezredforduló felől nézve ez az életpálya az idővel való bensőséges viszonyról, az idővel való bánni tudásról szól. Évtizedenként egy kötet – az adat itt a türelem, az igényesség jeleként funkcionál. Nem kell siettetni az időt, mert nem érdemes. „*Intenzitásban kell, ha lehet, visszavenni, amit időtartamban elvesztettem, elvesztegettem*” – írja a szerző már idézett levelében. Szinte szükségszerű ezek után, hogy a kötet egy sajátos JÓNÁS KÖNYVE-értelmezéssel indul, amely az időhöz, a várakozáshoz való viszonyulásban ragadja meg a Babi-versek (egyik) kulcsmozzanatát – a próféta-ságot „rühellő” állapotról a túlságosan is személyessé váló küldetésstudatra való áttérést: „*Átképzése a cet gyomrában túlságosan is sikerült. Ami ezután következik – Ninive elmaradt pusztulása, vagyis Jónás elmaradt sikerélménye –, az eltérő célképzetekből ered. [...] A halandó várakozáshorizontja emberi léptékű, az ember minden tetteben és*

gondolatában ömögazolásra szorul, sürgeti véges ideje, türelmetlen, élete értelmét, küldetése célját csak akkor hiszi, ha megvalósulnak látja.” (9.) Az értelmiségiszerep Szilágyi Júlia esszéinek tanúsága szerint nem kerülheti meg ezzel az idő- és célproblémával való szembesülést, annak valamiféle feloldását.

Ez a magatartás, ez az írói-értelmiségi habitus persze korántsem társtalán a magyar irodalomban, talán csak időről időre „korszerűtlennek” tűnik. A kötet esszéiből – érzésem szerint: legjobb írásaiból – egyfajta (töredékes) névsor is kiolvasható: azoké a szerzőké, akiknek irodalomfelfogása valamiképpen visszhangra lel Szilágyi Júlia esszéiben, és különösebb áthidalhatatlan akadályok nélkül épül egybe az esszéíróéval. Babits Mihály, Virginia Woolf, Németh László, Székely János, Szilágyi Domokos, Bodor Ádám, Hervay Gizella, Balla Zsófia csupán néhány név a hipotetikus névsorból – talán az ő műveik adnak egy vagy több esszében felbukkanva leginkább alkalmat Szilágyi Júlia számára, hogy az „azonosuló kibontás” módszerével egyszerre mondjon lényeges dolgokat a művekről, az irodalomról és önmagáról. „*A kritikus mindig könyvekről beszél, de mindig az életről ítélkezik*” – emeli ki Láng Gusztáv kritikakötetéből az aforizmát, és saját koncepciójába is beilleszti, anélkül, hogy az „ítélkezés” szót kiéleznél. Egyszerűen annak a – babitsi, Németh László-i, Székely János-i – gondolatnak a továbbgördítéséről van szó, hogy az irodalom releváns dolgokat mond az élet számára. Nem az élet azonosulásága, pillanatnyisága, hanem az „időtlenebb” élet számára. (Ebben babitsi, Székely János-i a gondolat.) A megközelítések háttéréként ez az alapélmény vonul végig a kötetben. Ugyanakkor a fentebb említett névsor további kiegészítését is lehetővé teszi, olyan nevekkal, kontextusokkal, amelyek ezúttal ugyan kisebb súllyal vannak jelen a könyvben, de szellemi társként kimondatlanul is kísérik a gondolatmeneteket. Montaigne-re és Szerb Antalra ugyanúgy lépten-nyomon gondolhatunk a könyv olvasása közben, mint Nemes Nagy Ágnesra vagy Pilinszky Jánosra.

Az utóbbi két név azért lehet fontos többek között, mert az „újholdas” irodalomszemlélethez ritkán szoktak szellemi párhuzamokat keresni a jelenlegi Magyarország határain kívül.

Pedig ezek a párhuzamok dokumentálhatóan léteznek. Szilágyi Júlia könyvének egyik vonulata hipotézisem szerint éppen azt mutatja meg, hogyan nézne ki és milyen értelmezési fogódzókat kínálna a második világháború utáni „erdélyi magyar irodalom” egy kvázi-újholdas nézőpontból. Nem véletlen, hogy éppen Székely Jánosról és Szilágyi Domokosról olvasható a könyvben két-két alapos esszétanulmány, hogy a Bodor Ádám, a Hervay Gizella, a Mózes Attila, a Balla Zsófia vagy a Láng Gusztáv műveikhez kerül érezhetően a legközelebb a kritikus-esszéíró. És éppen ezért különösen érdekes például a könyvben A GOND ÉS A TARTÁS című, Kós Károlyról írott szöveg, amely a figyelemnek ugyanazokkal a gesztusaival követi a VARJU NEMZETSÉG nyelvét és időkezelését, mint a Székely János-kisregényekét.

Szilágyi Júlia időhöz való viszonya, türelme nemcsak azt tette lehetővé, hogy a hetvenes évektől kezdődően folyamatosan olvassa és idézhesse Roland Barthes-ot vagy Umberto Ecót, hanem azt is, hogy felfigyeljen azokra az irodalmi mozgásokra, amelyek már nem egyértelműen illeszkednek ugyan saját irodalom-konceptiójához, de szervesen kapcsolhatók hozzá valamiféle „újraíró” gesztus mentén. A hetvenes–nyolcvanas évek fordulóján Egyed Péter, Cselényi Béla vagy Palotás Dezső verseskötetei, amelyekről a gyűjteményes kötetben kritikák olvashatók, olyan költészeti lehetőségeket hoztak mozgásba a magyar irodalomban, amelyek szintén fontosnak tűnnek, tűnhetnek a már említett „újholdas” pozícióból.

Az esszé a szabadság műfaja, a nyitottságé, az eklekticizmusé, a befejez(het)etlenségé. „*Értekező líra*” – mondja Szilágyi Júlia. Nem határolja be önmagát, és külső hatalmakat sem ismer el önmaga fölött, amelyek végérvényesen megmondhatnák, milyennek kell lennie. A VERSENYMŰ ÉGŐ ZONGORÁRA esszéi ilyenek: ide-oda indáznak időben, térben, nyelvek, beszédmódok között, vállalt személyesség és higgadt elemzés között, befejezhetlenül.

Balázs Imre József